

КАТАЄВ С.Л.

*доктор соціологічних наук, професор,
професор кафедри соціології та соціальної роботи
Класичний приватний університет
м. Запоріжжя, Україна*

ВІДМІННОСТІ ПОВЕДІНКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ ЛЮДЕЙ З РІЗНИМ СОЦІОКУЛЬТУРНИМ ТИПОМ ОСОБИСТОСТІ

Війна як надзвичайна соціальна подія радикально трансформує суспільні структури, міжособистісні відносини та ціннісні орієнтації індивідів. В умовах загрози життю, нестабільності та колективного стресу кожна людина демонструє певну модель поведінки, яка не є випадковою, а глибоко пов'язана з типом її соціальної особистості. Вивчення поведінкових реакцій людей різного типу в екстремальних обставинах дозволяє краще зрозуміти механізми адаптації, стійкості та соціальної мобілізації у періоди кризи. Особливої актуальності ця проблема набуває в контексті повномасштабної війни в Україні, яка оголила багато суперечностей між поколіннями, культурами свідомості та ціннісними системами.

Україна поєднує риси традиційного, модерного та постмодерного суспільства. Відповідно до кожного з цих компонентів суспільства існують соціокультурні типи особистості. У соціології існують типології особистості, що базуються на панівних цінностях, ставленні до традицій, змінах, індивідуальній свободі, соціальній відповідальності. Зокрема, розрізняють традиційний, модерний, постмодерний та інформаційно-цифровий соціокультурні типи особистості. Кожен з них має характерні поведінкові риси: наприклад, колективістська лояльність до держави, або індивідуалістичне прагнення до особистої безпеки і ін. У періоди війни ці

відмінності проявляються особливо виразно – у виборі між від'їздом в іншу країну, регіон, або залишенням у небезпечній місцевості, участю в обороні, волонтерстві, активізмі або самозамиканні.

Проблема, яка розглядається, полягає в тому, щоб визначити, як соціальний тип особистості впливає на поведінку людини під час війни, зокрема у питаннях стійкості, відповідальності, мобілізаційної готовності та ціннісного вибору. Попри зростаючий інтерес до психологічних механізмів виживання, соціологічний вимір поведінки – тобто аналіз через призму соціальних ролей, норм, ідентичностей – залишається менш дослідженим, особливо в українському контексті.

Важливо врахування поведінкових стратегій представників різних типів соціальної особистості в умовах війни, з урахуванням змін у ціннісній структурі, досвіду соціалізації, поколіннєвих відмінностей та ступеня інтегрованості у цифрову реальність.

Розглянемо моделі поведінки під час війни людей з різним соціокультурним типом особистості.

Традиційна особистість формується в умовах патріархального, колективістського або релігійного середовища. Для неї характерні такі риси, як орієнтація на обов'язок, авторитет родини, церкви або держави, віра в моральний порядок, що задається ззовні. Провідні цінності такої особистості це – стабільність, послух, жертвовність, колективна солідарність. Ці цінності обумовлюють вірогідну модель поведінки під час війни.

Згідно цієї моделі традиційна особистість схильна до прийняття мобілізаційних наративів («захист Батьківщини», «борг перед предками»). Вона більшою мірою готова прийняти участь у територіальній обороні, волонтерстві. Міграційна поведінка орієнтується на свою країну, збереження родини. По можливості уникає евакуації. Завдяки духовній традиції, релігійності така особистість більш емоційне стійка.

Модерна особистість є результатом індустріалізації та модернізаційних процесів. Вона орієнтована на раціональність, прогрес, інститути держави, права людини, економічну стабільність. Провідні цінності такої особистості це – індивідуальна відповідальність, самореалізація, освіта, робота, безпека. Вірогідна модель поведінки під час війни цієї особистості включає такі риси як прагнення зберегти соціальні функції (праця, професійна зайнятість, освіта дітей). Щодо евакуації, то приймається раціональне рішення спрямоване на збереження потенціалу. На новому місці намагається знайти достойну роботу, по можливості заснувати бізнес. Займається волонтерством.

Постмодерна особистість формується в умовах плюралізму, кризи великих наративів і підвищеної автономності. Вона має гнучку ідентичність, фрагментовані цінності, високу індивідуалізацію, пріоритет особистого вибору, рефлексивність.

Вірогідна модель поведінки під час війни цієї особистості включає такі риси як критичне ставлення до офіційних дискурсів; стратегія уникнення прямої участі у війні (евакуація, дистанція, психоемоційне відсторонення); активізм у гуманітарних, екологічних, правозахисних сферах; нестандартні форми опору: мистецтво, перформанси, іронія як спосіб психологічного захисту. Характеристики постмодерної особистості наводять Фредрік Джемісон [1], Шеррі Терклі [2] та ін.

Інформаційно-цифрова особистість формується під впливом цифрової культури, соцмереж, інфошвидкості, гейміфікації та алгоритмічного мислення. Для неї характерна гіперрефлексивність, здатність до мультизадачності, дистанційна емпатія, висока мобільність. Вірогідна модель поведінки під час війни цієї особистості включає такі риси як медійний активізм, цифрове волонтерство, швидка адаптація до зміни середовища, переміщення, дистанційної роботи, комунікація через меми, візуальну культуру, TikTok, сторітелінг; водночас – ризик втрати інформації та втрати емпатії через надлишок впливів.

Модерна особистість має, як правило, стабільну ідентичність, має повагу до державних і сакральних символів, вірить у офіційні джерела, поважає дисципліну.

Тоді як постмодерна особистість характеризується множинною, гнучкою ідентичністю, має іронічне або інтерпретативне ставлення до символів, споживає альтернативні джерела інформації, здебільшого сумнівається, іронізує.

В умовах війни ці типи діють у різний спосіб.

Наведемо умовний приклад модерної особистості: Петро, 30 років, вступив до тероборони, бо «так треба, це мій борг перед країною». Постмодерна особистість: Ігор, 27 років, створює Telegram-боти для ЗСУ, але вважає: «мій фронт – це інформація».

Обидві моделі можуть бути патріотичними та відповідальними, але вони діють з різних позицій: модерна – з позиції нормативної моралі, постмодерна – з позиції критичного вибору та особистої етики.

Анклавами, де найбільш концентровано проявляється традиціоналістський тип є сільська місцевість, невеликі провінціальні міста та певна частина військової спільноти. Для модерного анклав типовим є середовище промислових міст. Постмодерна частина характерна самих

великих міст країни, середовище мас-медіа, художнє середовище, спільноти інформаційно-комунікативного середовища.

Ці анклавні співіснують, спільноти вступають в різні типи комунікації. Виникає багато ситуацій коли, наприклад, постмодерна людина опиняється в середовищі традиційного суспільства, або навпаки традиційна людина опиняється в постмодерному середовищі.

У середовищі, де домінує традиціоналізм, нерідко виникають локальні мікроспільноти – своєрідні «оази» постмодерності: неформальні творчі кола, онлайн-мережі, локальні ініціативи. Вони функціонують як простори солідарності, де можна реалізовувати альтернативні цінності без прямого протистояння з більшістю.

Хоча конфлікт між постмодерністю і традицією залишається глибоким, можливості для діалогу існують. У нових поколіннях спостерігається поступове розширення норм допустимого: прийняття інакшості, толерантність, повага до приватного вибору. Таким чином, і традиційне середовище поступово змінюється – часто несвідомо – під впливом постмодерної суб'єктивності.

Список використаних джерел

1. Jameson Fredric (1991) Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism. Duke University Press.
2. Turkle, S. (2011). Alone together : Why we expect more from technology and less from each other. Basic Books/Hachette Book Group.